

УДК 343.195(436)"1849 / 1851

Урсуляк О. В., викладач ВСП «Чернівецький юридичний коледж НУ «ОЮА»

Утворення судів присяжних в австрійській імперії у 1849-1851 рр.: причини та результати

У статті висвітлено причини та результати утворення судів присяжних в Австрійській імперії у 1849-1851 рр. Проаналізовано положення тимчасового австрійського кримінально-процесуального кодексу 1850 р., які визначали правові основи діяльності судів присяжних. Розкрито вимоги, що ставилися до присяжних, порядок їх відбору та складання списків. Досліджено процесуальні аспекти функціонування судів присяжних.

Ключові слова: суд присяжних, Австрія, Конституція 1849 р., кримінально-процесуальний кодекс 1850 р., Франц-Йосиф.

В статье освещены причины и результаты образования судов присяжных в Австро-Венгерской империи в 1849-1851 гг. Проанализировано положения временного австро-венгерского уголовно-процессуального кодекса 1850 г., которые определяли правовые основы деятельности судов присяжных. Раскрыто требования, которые относились к присяжным, порядок их отбора и составления списков. Исследовано процессуальные аспекты функционирования судов присяжных.

Ключевые слова: суд присяжных, Австрия, Конституция 1849 г., уголовно-процессуальный кодекс 1850 г., Франц-Йосиф.

In the article was highlighted the causes and results of the formation of juries in the Austrian Empire in 1849-1851 years. The positions of the temporal Austrian Criminal Procedural Code 1850, which was defined the legal framework for jury trials, are analyzed. The requirements, which were solved to jurors, the procedure for their selecting and making lists are reviewed. The procedural aspects of the juries functioning are researched.

Key words: court of jury, Austria, the Constitution of 1849, the Criminal Procedure Code of 1850, Franz Joseph.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні прагнення Української держави спонукають до подальших досліджень історії становлення та розвитку судової влади у континентальній Європі. Особливу цінність у цьому контексті становить правовий досвід Австрії, у складі якої протягом тривалого часу перебували західноукраїнські землі. Одним із важливих аспектів цього питання є правовий інститут суду присяжних, до якого австрійська влада звернулася з метою демократизації судочинства після революційних подій 1848-1849 рр., і який внаслідок цього був запроваджений у тому числі на українській етнічній території. Вивчення цієї проблематики здатне збагатити знання вітчизняної історико-правової науки, а також більш обґрунтовано реформувати сучасну судову систему.

Аналіз останніх публікацій. Пропонована тема наукової статті є малодослідженою у вітчизняній історико-правовій науці. Проблему становлення судів присяжних в Австрійській імперії фрагментарно розглядали українські вчені, що досліджували владний вплив цієї держави на західноукраїнську правову традицію у 1772-1867 рр. – В. Кульчицький, Б. Тищик, М. Никифорак, Р. Петрів, І. Настасяк, О. Кондратюк, Н. Гриб та ін. Перспектива подальших досліджень історії судів присяжних у Австрійській імперії вбачається в аналізі наукових праць зазначених авторів, інших дослідників (зокрема європейських – австрійських, польських, хорватських тощо), а також першоджерел.

Метою цієї статті є дослідження причин і з'ясування результатів утворення судів присяжних в Австрійській імперії у 1849-1851 рр.

Виклад основних положень. Австрійська імперія ніколи не була цілковитою монолітним утворенням, тому протягом кількох десятиліть у ній назрівали національні,

релігійні та соціальні суперечності. Їх трансформація у повномасштабну революцію відбулася у 1848 р., коли подібні події відбувалися і в інших європейських державах (Франції, Німеччині, Італії), отримавши назву «Весна народів». 13 березня розпочалося повстання у Відні. Водночас про власну незалежність заявила Угорщина, у квітні активізувався чеський революційний рух, а згодом і польський. У грудні 1848 р. від престолу зрікся імператор Фердинанд, а новим імператором став його племінник Франц-Йосиф. [1, с. 480-483]. Щоб заспокоїти суспільство, австрійській владі довелося вдатися до низки демократичних реформ. Зокрема внаслідок революційних подій в Австрійській імперії у 1848 р. було скасовано кріposne право, прийнято першу австрійську конституцію, створено перший австрійський парламент (рейхстаг) [2, с. 108] тощо.

Діяльність першого австрійського парламенту мала невисокий рівень ефективності, адже представники різних країв і провінцій не мали чіткого плану загальнодержавного розвитку, а лише намагалися відстояти інтереси тих місцевостей, які їх обрали. У той же час новий імператор Франц-Йосиф доволі швидко придушив своїми військами повстання у Відні, Празі та Львові, а в квітні 1949 р. йому вдалося навіть перемогти революцію в Угорщині. Усвідомлюючи неминучість своєї перемоги, 4 березня 1849 р. Франц-Йосиф розпустив парламент і видав нову октройовану (даровану) Конституцію [3, с. 81-82]. Попри те, що цей документ був менш демократичним, ніж Конституція 1848 р., у ст. 102 Конституції 1849 р. постановлялося, що суди присяжних повинні були виносити вердикт у справах про тяжкі злочини та правопорушеннях у сфері політики та преси [4, с. 39]. Це була своєрідна поступка демократичним прагненням більшості населення держави, яка дозволяла йому брати безпосередню участь у здійсненні судової влади. Можна зі значною долею вірогідності припустити, що суд присяжних був рецепційованим в австрійську Конституцію 1849 р. із Франції, оскільки на той час вона мала певний досвід функціонування цього інституту в умовах романо-германського типу правової системи.

На той час основна частина правових норм, які регулювали кримінальне судочинство в Австрії, визначалися кримінальним кодексом 1803 р., що мав відверто інквізиційний характер і не відповідав тогочасним умовам. З падінням абсолютизму у ході революції 1848-1849 рр. виникла потреба в розробці нового правового регулювання кримінального процесу, в якому знайшли б відображення принципи змальованості, гласності, вільної оцінки доказів тощо. Існувала також доцільність визначити процесуальні аспекти участі присяжних у вирішенні кримінальних справ. Ці амбітні завдання повинен був вирішити кримінально-процесуальний кодекс Австрії, прийнятий 17 січня 1850 р. [2, с. 297-298]. Австрійська влада врахувала ризикованість таких рішучих перетворень у кримінальному судочинстві, тому навіть у назві КПК 1850 р. було налагоджено на його тимчасовому характері [5, с. 287].

§ 18 КПК 1850 р. вимагав, щоб при кожному країновому суду раз у три місяці відбувалися чергові засідання суду присяжних. Цей порядок повинен був конкретизувати для кожного країнового суду відповідний Вищий країновий суд. У Відні чергові засідання суду присяжних повинні були відбуватися щомісячно, а в інших містах з кількістю жителів понад 50 тисяч осіб – раз у два місяці. Вищий країновий суд мав право, якщо цього вимагали кількість і важливість наявних кримінальних справ, призначати позачергове засідання суду присяжних, а також з особливо важливих причин – засідання в іншому місці. § 19 КПК 1850 р. забороняв закривати чергове

засідання суду присяжних, доки не було вирішено всі кримінальні справи, що поступили в провадження присяжних відповідної каденції [5, с. 294].

Відповідно до § 20 КПК 1850 р. суд присяжних складався із судової палати та дванадцяти присяжних (лава присяжних) [6, с. 201]. Судова палата суду присяжних складалася з головуючого судді, чотирьох суддів і секретаря. Головуючого суддю в суді присяжних призначав голова Вищого краївого суду зазвичай із числа його суддів або голову або чи суддю краївого суду, при якому діяв суд присяжних. Також голова Вищого краївого суду повинен був призначити заступника голови судової палати з числа суддів відповідного краївого суду. Ці призначення виконувалися за шість тижнів до засідання суду присяжних, а при позачергових засідань – не менш як за чотиринадцять днів до їх початку. Інші члени судової палати суду присяжних і два запасні судді призначалися з числа членів краївого суду його головою не менш як за вісім днів до відкриття засідання суду присяжних. Повідомлення про день і годину відкриття сесії суду присяжних розміщувалися в пресі і в приміщенні краївого суду [7].

Відповідно до § 23 КПК 1850 р. присяжним міг стати чоловік, який: досягнув 30-річного віку; вмів читати та писати; мав постійне місце проживання не менш один рік у громаді; володів виборчим правом на виборах нижньої палати парламенту, тобто, або виплачував визначену законом про вибори річну суму прямого податку, або за своєю посадою в громаді австрійської коронної землі володів активним виборчим правом без сплати прямого податку. Присяжний, який відповідав зазначеним вимогам, мав право клопотати про відтермінування внесення його до списку присяжних терміном на один рік. Священнослужителі визнаних законом церков і релігійних об'єднань, вчителі народних шкіл, державні службовці та військовослужбовці, що перебували на службі, не могли бути обрані присяжними. Непридатними для зайняття посади присяжного були особи, визнані судом марнотратниками, ті, що перебували під опікою, а також особи, які у зв'язку з фізичною або психічною недугою не були здатними виконувати обов'язки присяжного [5, с. 295].

Згідно з § 26 КПК 1850 р. до зайняття посади присяжного не допускалися: особи, щодо майна яких було відкрито провадження про банкрутство, та ті, хто мав борги; усі, хто був визнаний винуватим у скоєнні злочину або вчиненні проступку з корисливих мотивів чи такого, який порушував публічну мораль; особи, котрих було засуджено у зв'язку з іншим порушенням закону до позбавлення волі на строк не менш як півроку. Від зайняття посади присяжного могли відмовитися особи, що досягли шістдесятирічного віку [7].

Адміністрація кожної громади повинна була скласти точний алфавітний список усіх осіб, придатних для виконання функцій присяжних. Цей список повинен був бути розміщеним у будівлі розташування голови громади протягом восьми днів для загального ознайомлення, про що потрібно було зробити публічне оголошення. Кожен член громади мав право протягом восьми днів від останнього дня складання списку присяжних подавати заперечення (рекламацію) керівництву громади у зв'язку з порушенням законодавчих вимог при включені чи невключені певних осіб до списку присяжних. Якщо керівництво громади вважало таке заперечення обґрунтованим, то воно повинно було зробити виправлення у списку присяжних, повідомити про нього на дошці оголошень і водночас повідомити про це особу, яка викresлюється зі списку вносилася до нього. Якщо керівництво громади вважатило заперечення необґрунтованим, то про це слід

було повідомити заявника. Відповідне рішення керівництва громади могло бути оскаржене керівнику повіту протягом восьми днів (§ 28-31 КПК 1850 р.) [5, с. 296].

Після спливу 8-денного строку для заявлення заперечень громади повинні були надсилати керівникам своїх повітів (повітовим старостам) списки присяжних. Повітовий староста повинен був розпорядитися про те, щоб усі списки з громад звести в загальний список присяжних повіту. Копію цього списку передавали прокурору повітового колегіального суду, який мав право подавати заперечення (рекламації) щодо нього протягом восьми днів [7]. На той час в Австрії уже функціонувала прокуратура, адже в 1849 р. при всіх судах були утворені посади державних прокурорів [8, с. 104]

Відповідно до § 34 КПК 1850 р. повітовий староста повинен був прийняти рішення по запереченню щодо списку присяжних. Якщо заперечення визнавалося обґрунтованим, то повітовий староста повинен був негайно внести зміни у повітовий список присяжних. Повітовий список присяжних разом із виправленнями та запереченнями повітовий староста повинен був передати у крайовий суд. Він також мав право протягом 14 днів розглядати скарги щодо списку присяжних, і його рішення щодо них були остаточними та не підлягали оскарженню [5, с. 297]

Затверджені в такий спосіб повітові списки присяжних передавалися керівнику краю (в Галичині у цей час був намісник, а в Буковині – крайовий президент [9, с. 244]). Він формував комісію з представників повітів і громад, яка під його керівництвом повинна була розробити остаточний список присяжних, обравши з-посеред осіб, представлених у повітових списках, тих, хто вирізнявся «завдяки своїй чесності і перевіреній розважливості». Згідно з § 36 КПК 1850 р. відбор присяжних здійснювався в такий спосіб, щоб у містах з населенням понад 50 тис. населення і в усіх громадах, які згідно з крайовими конституціями не мали спеціального представництва в ландтагах, один присяжний припадав на 500 осіб, а в громадах, що мали спеціальне представництво в ландтагах, – на 250 осіб. При цьому відбор зверталася особлива увага на те, щоб в остаточному списку були за можливістю представники з усіх місцевостей, на які поширювалася компетенція суду присяжних [7] Отож, етап відбору присяжних на рівні комісії при керівнику краю був далеким від демократичного, адже під час його проведення існувала можливість підібрати в число присяжних найбільш лояльних осіб до політики правлячого режиму.

Із списку, складеного згаданою комісією, шляхом жеребкування відповідно до § 37 КПК 1850 р. формувався річний список присяжних. Для жеребкування в урну клали картки з прізвищами осіб, внесених у головний список присяжних з точною вказівкою їхнього місця проживання, і з урни витягали кількість присяжних, встановлену спеціальною постановою для кожного суду присяжних, проте їх кількість ніколи не повинна була становити менше 200 і більше 800. Річний список присяжних слід було опубліковувати і надіслати без обкладання поштовим збором головам Вищого краївого суду і краївого суду, голові колегії адвокатів і прокуророві за місцем знаходження суду присяжних, усім адміністраціям громад, на яких поширювалася компетенція суду присяжних, і нарешті кожному присяжному, який є у річному списку присяжних [5, с. 298]

Щорічно у кожній громаді зі списку присяжних викresлювали осіб, які померли чи стали невідповідними вимогам, необхідним для зaintяття посади присяжного, або заявили перед керівництвом громади про самовідвід у зв'язку з віком чи виконанням службових обов'язків. Також у список присяжних обхідно було додати

прізвища осіб (§ 39 КПК 1850 р.), які набули визначених законом властивостей, необхідних для зайняття посади присяжного [7]. У такий спосіб повинно було відбуватися щорічне оновлення списків присяжних в Австрійській імперії.

Із річного списку присяжних визначалися шляхом жеребкування тридцять шість присяжних і дев'ять заступників присяжних для кожної сесії суду присяжних. Голова краївого суду повинен був провести це жеребкування не пізніше за чотирнадцять днів перед початком сесії суду присяжних голова на відкритому засіданні за участю прокурора. Спочатку з річного списку присяжних відбирали прізвища всіх присяжних, які проживали місті, в якому знаходився присяжних, клали в урну, а потім голова краївого суду витягував з неї прізвища дев'яти заступників присяжних. Після цього в урну клали картки з прізвищами усіх осіб з річного списку, за винятком перед цим вибраних дев'ятьох, і витягували тридцять шість карток з прізвищами основних присяжних для сесії суду присяжних (§ 40 КПК 1850 р.) [5, с. 298]. Як бачимо, заступники присяжних повинні були обиратися з числа жителів міста, в якому діяв відповідний суд, оскільки вони в таких умовах могли доволі швидко замінити основних присяжних у разі потреби. Хоча в цій нормі присутнє певне обмеження демократичних принципів формування суду присяжних, вона цілком відповідала австрійському прагматизму.

Як зазначалося, КПК 1850 р. передбачав функціонування судів присяжних при краївих судах. Однак аналіз архівних матеріалів вказує на те, що введення судів присяжних у тогочасну судову систему відбувався доволі повільно. Так, у листопаді 1851 р. священника Ю. Новаковського було звинувачено в тому, що він закликав парафіан у м. Куликові (коронний край Галичина та Лодомерія) до виступу проти австрійської влади. За підвідомчістю цю справу мав розглядати суд присяжних, однак такого розгляду не відбулося з невідомих причин [10, арк. 3]. Попри ці обставини, австрійські правознавці високо оцінювали результати діяльності тогочасних судів присяжних своєї державви. Зокрема А. Вебер зазначав: «Кожен, хто цікавився діяльністю судів присяжних в Австрії, мусив відзначити, що в цілому вони без вагомих помилок неупереджено вирішували справи відповідного до свого сумління, і що їх вироки не були менш справедливими, ніж вироки професійних суддів» [11, с. 39].

Функціонування інституту суду присяжних в Австрійській імперії не можна було назвати тривалим. Уже 31 грудня 1851 р. імператор Франц-Йосиф видав акт під назвою «Засади для органічних установ у коронних краях Австрійської імперії», який передбачав ліквідацію судів присяжних. Кримінальні справи, що відносилися до компетенції суду присяжних повинні були розглядати колегії краївих судів у складі шести професійних суддів [12, с. 31]. 11 січня 1852 р. ліквідація судів присяжних була оформлена відповідним законом і реалізована на практиці [6, с. 203]. 29 липня 1853 р. КПК 1850 р. остаточно втратив чинність, а замість нього було введено в дію новий КПК, який не передбачав існування судів присяжних [9, с. 250]. Ці події цілком відповідали суспільно-політичним процесам, які відбувалися на той час в Австрійській імперії. Здолавши революційні настрої в державі, молодий імператор Франц-Йосиф відроджував абсолютизм, який не допускав можливості функціонування демократичних інститутів на зразок суду присяжних.

Висновки. Таким чином, у 1849-1851 рр. відбулися перші спроби становлення правового інституту суду присяжних в Австрійській імперії, викликані хвилею постреволюційної демократизації держави, суспільства, права та судочинства. Зразком

для Австрії у цьому процесі стали Франція, а КПК 1850 р. містив чимало запозичень із французького КПК 1808 р. Організація судів присяжних при австрійських країнових судах відповідала загальноприйнятим вимогам того часу, проте було й передбачено урядовий контроль щодо відбору кандидатур присяжних, який був обмеженням демократичності цього інституту. Хоча наприкінці 1851 р. – на початку 1852 р. суди присяжних в Австрії були ліквідовані у зв'язку з поверненням абсолютизму, їх діяльність мала позитивні результати та високо оцінювалася тогочасними правознавцями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час (XVII ст. – 1918 р.) / Б. Й. Тищик. – Львів: Світ, 2013. – 752 с.
2. Никифорак М. В. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774-1918 pp.) / М. В. Никифорак. – Чернівці: Рута, 2004. – 384 с.
3. Гриб Н. П. Австрійська конституція 1849 р.: особливості прийняття, структура та основні положення / Н. П. Гриб // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 81-86.
4. Петрів Р. Австрійські, Австро-угорські і Галицькі конституції (кінець XVIII – XIX ст. ст.) / Роман Петрів. – Івано-Франківськ: Місто HB, 2005. – 84 с.
5. Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Osterreich. – XVII. Stück. Ausgegeben und versendet am 11. Jänner 1850. – 868 s.
6. Pastovic D. Die Geschworenengerichtsbarkeit in den Österreichischen Provinzen Istrien und Dalmatien / Dunja Pastovic // Inter-Trans-Supra? Legal relations and power structures in history: XVth European Forum of Young Legal Historians, Florence (Italy), 1-4 April 2009 / Norman Domeier (ed). – Berlin: AV AkademikerVerlag, 2011. – S. 194-208.
7. Kaiserliches Patent vom 17. Junner 1850, geltig für diejenigen Kronländer, in welchen das Strafgesetzbuch vom 3. September 1803 in Wirksamkeit steht [Електронний ресурс] // Режим доступу – <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/StPOe1850-20070830.htm>
8. Панич Н. Становлення та розвиток інституту прокуратури у складі Австрії і Австро-Угорщини (1849-1918) / Н. Панич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, 2007. – Вип. 44. – С. 103-110.
9. Кульчицький В. С. Історія держави і права України / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. – К.: Ін Юре, 2008. – 624 с.
10. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Фонд 152 (Крайовий суд, м. Львів). – Оп. 2. – Спр. 11762 (Справа священника Новаковського Юзефа, обвинуваченого у виступі проти австрійського уряду) – 9 арк.
11. Weeber A. Die Grundprinzipien des Strafprozesses nebst dem Entwurfe einer Prozessordnung, mit Rücksicht auf die in Österreich und in den übrigen Staaten des deutschen Bundes bestehenden Vorschriften über das Strafverfahren behufs Anbahnung einer gemeinschaftlichen Prozessordnung / August Weeber. – Wien: Verlag von Eduard Hüzel, 1861. – 329 s.
12. Glaser S. Kompetencja sdyw przysiglych / Prof. dr. Stefan Glaser. – Lublin: Nakladem Uniwersytetu Lubelskiego, 1923. – 100 s.